

58

В. Сідур. «Волаючий» – скульптура



59

Звернення до українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр.

...Вперше в історії людства конфіскація продовольства була застосована державою як зброя масового знищення її власного населення з політичною метою.

Щодо громадян України, то для них істина про події 1932–1933 рр. стала відкриватися напередодні розпаду СРСР.

...Голодомор 1932–1933 рр. був свідомо організований сталінським режимом і повинен бути публічно засуджений українським суспільством та міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв у світовій історії факт геноциду.

www.rada.kiev.ua

§ 35. ЗГОРТАННЯ УКРАЇНІЗАЦІЇ



1. Пригадайте, якими були основні кроки радянської держави в освітній політиці у 1920-ті рр. Що таке «коренізація»? Які чинники впливали на проведення політики українізації? Яким було ставлення різних суспільних груп до цієї політики?

2. На основі джерел 60–61 визначить, чи мала політика українізації успіх. На які причини саме такого перебігу українізації вказують українські дослідники Ю. Шевельов та Я. Грицак?

60

Погляд дослідника

Наслідки політики [українізації] були далеко не прості. З одного боку, більше ніж будь-коли, людей опанувало українську мову, ознайомилося до певної міри з українською літературою й культурою, дехто навіть почав розмовляти по-українському. На вулицях великих міст українська мова лунала частіше, ніж перед тим, хоч і не заступила російську як засіб щоденного користування. З другого боку, притаманний політиці елемент примусовості й штучності збуджував почуття ворожості до української мови. З'явилася маса анекдотів... що брали українську мову на глум.

Міцної соціальної основи українізація під собою не мала. Фактично вона спиралася на українську інтелігенцію комуністичної орієнтації, дуже тонкий прошарок суспільства. Ро-

бітництво і середня кляса були в кращому випадку байдужі. Не збереглося жадних відомостей про який-небудь ентузіазм селянства. Тут слід застерегтися. На ділянках, вільних від партійного впливу, українізація проходила скоро й бурхливо.

Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. – Сучасність, 1987. – С. 148.

61

Погляд дослідника

«Українізація» підірвала рівновагу сил, що склалася на початку 1920-х рр. між комуністичним режимом і українським національним рухом. Перехід частини комуністів на національні позиції, витворення українського пролетаріату, збільшення частки українського міського населення та активна освітня, культурна і

наукова діяльність старої і молодшої української еліти створювали серйозну загрозу контролю Москви над УРСР.

Центр так довго міг дивитися крізь пальці на стан справ в Україні, поки він був зайнятий внутрішньопартійною боротьбою за владу в Кремлі після смерті Леніна... З кінця 1920-х років, після розгрому «ухилів» і «опозицій» та остаточного укріплення Сталіна при владі, накреслилася різка зміна у внутрішній політиці партії...

Грицак Я. Нарис історії України... – С. 175.

62 | Погляд дослідника

1930-ті роки характеризуються поворотом у національній політиці, зумовленим зміною стратегічних гасел. Замість світової революції на порядок денний висунулося гасло побудови соціалізму в одній країні. Поворот не змінив мети національної політики партії, яка завжди була прагматичною: зміцнити диктаторську владу в багатонаціональній країні. Але він змінив підхід до національних проблем. На передньому плані постало завдання максимальної централізації та уніфікації радянсь-

3. Як сучасні вітчизняні історики Я. Грицак (джерело 61), С. Кульчицький (джерело 62) та радянський підручник з історії, що відображав офіційну партійну позицію (джерело 63), пояснюють причини повороту в національній політиці більшовиків? Чи ці пояснення суперечать одне одному, чи взаємно одне одне доповнюють? Обґрунтуйте.



64 | Офіційний документ

Заява Української парламентарної репрезентації у Варшаві «Проти червоного терору на Радянській Україні»

Комуністична диктатура на Великій Україні провела в осіні ц. р. черговий, дуже масовий наступ на представників української інтелігенції, зокрема на визначних діячів української науки й літератури, на українську молодь середніх і вищих шкіл, на діяльність представників українського селянства й робітництва. Завданням цього наступу є ломання всього національного українського руху та дискредитування його при допомозі політичних монстр-процесів і накінець відстрашення від нього населення при допомозі кривавих ексекуюцій над його провідними діячами. Словом – на всій території Великої України котиться грізна хвиля червоного терору.

кого життя. У національній сфері воно виявилось у формі русифікації.

Кульчицький С. Україна між двома війнами. – Т. 11. – С. 240.

63 | Офіційний документ

Радянський підручник про перебіг українізації на межі 1920-1930-х рр.

Республіканська партійна організація постійно піклувалася про виховання трудящих у дусі інтернаціоналізму та дружби народів. Листопадовий (1933 р.) об'єднаний пленум ЦК ЦКК КП(б)У визначив завдання щодо подальшого національно-культурного будівництва і виправлення помилок, допущених у діяльності Наркомпросу УСРР. Пленум закликав партійні організації посилити керівництво культурним процесом, піддав критиці М.О. Скрипника, який очолював Наркомпрос УСРР і ніс персональну відповідальність за помилки у проведенні національної політики. У 1933 р. набули чинності нові правила українського правопису. Вони замінили введені М.О. Скрипником правила 1928 р., які штучно відривали українські літературні норми від мови трудящих, українську мову від російської.

История Украинской ССР. – Т. 7. – С. 443.

Українська парламентарна репрезентація, протестує перед цілим світом проти цього комуністичного наступу на українське національне життя і зокрема проти червоного терору, що нищить провідні кадри української нації.

Діло. – 16 листопада 1929 р.

65 | Погляд дослідника

Процес СВУ підготував ґрунт для дальшого погрому української інтелігенції. Це й було зроблено у жорстокі 30-ті роки, коли сталінський режим винищив кілька тисяч культурних діячів України. Звичайно, все це остаточно підірвало справу українізації, яка завдяки Скрипникові та його однодумцям ще так-сяк тривала до 1932 року.

Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – К., 1993. – С. 196.

Хронологічна довідка

1926–1930, 1933–1937 – перебування П. Постишева на посаді секретаря ЦК КП(б) України

1929 – чистка (примусове позбавлення партійного квитка) КП(б)У, в результаті якої виключено 9,8 % членів партії, серед яких було 27 тис. українців

1930, березень–квітень – судовий інспірований процес «Спілки визволення України», було засуджено до різних строків ув'язнення 45 осіб, серед них відомі представники української інтелігенції: С. Єфремов, В. Чехівський, І. Гермайзе та інші

1931, друга половина – «розкриття» міфічної організації «Український національний центр», за справою УНЦ засуджено 50 осіб, колишні члени українських партій УПСР, УСДРП, КПЗУ – В. Голубович, П. Христюк, К. Божко та інші. Були притягнуті до слідства також М. Грушевський та М. Яворський – відомі діячі української науки

1933 – перші арешти серед українських письменників. Посилилися після самогубства М. Хвильового. Серед 193 членів та кандидатів у члени Спілки радянських письменників України було репресовано 97



4. Як співвідноситься хронологічна довідка із джерелами 64, 65?
5. Порівняйте документи 64, 65 із джерелами 149–150 § 30. Зверніть увагу на авторство вказаних документів.

66

Офіційний документ

Повідомлення ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про смерть М.О. Скрипника 8 липня 1933 р.

ЦК ВКП(б) повідомляє про смерть члена ЦК ВКП(б) т. Миколи Олексійовича Скрипника, яка настала в результаті акту самогубства.

Розглядаючи акт самогубства як акт легкодухості, особливо недостойний члена ЦК ВКП(б), ЦК вважає за необхідне повідомити членів партії, що т. Скрипник став жертвою тих буржуазно-націоналістичних елементів, які, прикриваючись своєю формальною приналежністю до партії, здобули в нього довіру і використали його ім'я для своїх антирадянських націоналістичних цілей. Заплутавшись у своїх зв'язках з ними, т. Скрипник допустив ряд політичних помилок, і, визнавши ці помилки, він не знайшов у собі мужності побільшовицьки подолати їх на справі й пішов на акт самогубства.

ЦК ВКП(б)

7 липня 1933 р. покінчив життя самогубством член ЦК і Політбюро ЦК КП(б)У тов. Микола Олексійович Скрипник.

Будучи старим революціонером та більшовиком, маючи великі заслуги перед революцією і робітничим класом, т. Скрипник здійснив акт легкодухості, недостойний будь-якого комуніста і тим більше члена ЦК. Причиною цього недопустимого акту є те, що за останні роки т. Скрипник, заплутавшись у своїх зв'язках з українськими буржуазно-націоналістичними елементами, маючи партбилет у

кишені і не маючи більше сил вибратися із цього павутиння, став жертвою цих контрреволюційних елементів і пішов на самогубство.
ЦК КП(б)У

Національні відносини в Україні у XX ст.
Зб. док. і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 210–211.

67

СТРІЛЯЮТЬСЯ

По смерті М. Хвильового поповнив самогубство М. Скрипник, голова Ц. К. в Харкові. Хоч сам комуніст, не міг дивитися на змосковщення і винищування українського населення.



Большевик: На Україні Г. П. У. вже непотрібне. Народ сам стріляється.

Карикатура із західноукраїнського часопису «Комар». 1933 р.

68

Погляд сучасника**Всеволод Голубничий про смерть М. Скрипника**

...[Зі смертю Скрипника] скінчилася ціла течія національно-українського більшовизму, що щиро вірила в ленінізм, в інтернаціоналізм, у рівність всіх націй, в ідеальний Союз РСР.

Цю течію залізною п'ятою розчавив могутній російський бюрократичний шовінізм, що саме наступав по всьому фронту в Україні в особі Павла Постишева.

Голуб В. (Голубничий)? Конспективний нарис історії КП(б)У. – Мюнхен, 1957. – С. 70. Цит за: Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – С. 201.

6. Як ви думаєте, якими були причини самогубства М. Скрипника?
7. Як пояснює та оцінює смерть провідного партійного діяча керівництво ЦК ВКП(б), західноукраїнський часопис «Комар» та В. Голуб?
8. Яка з версій викликає у вас більшу довіру? Чому?



69

Погляд очевидця**П. Постишев про наслідки партійних чисток в Україні (листопад 1933 р.)**

Виявивши націоналістичний ухил Скрипника, ми змогли звільнити... структуру української соціалістичної культури від усіх... націоналістичних елементів. Була виконана велика робота. Досить сказати, що один лише Наркомісаріат освіти ми очистили від двох тисяч людей, що належали до націоналістичних елементів, у тому числі близько 300 вчених і письменників.

Цит. за: Субтельний О. Україна. Історія. – С. 364.

прагненнями українських мас до більшої свободи і незалежності.

Цит. за: Субтельний О. Україна. Історія. – С. 365.

71

Погляд дослідника

Згубні наслідки політики Постишева виявилися, отож, не в забороні української мови чи формальному припиненні українізації, а в майже тотальному розгромі українських кадрів... Ліквідація 1936 р. таких інститутів Академії наук, як Інститут Шевченкознавства, Інститут єврейської пролетарської культури, Інститут польської пролетарської культури теж, ймовірно, була викликана арештами геть усіх або трохи не всіх співробітників... Після 1937 р. в ділянці освіти починається деукраїнізація чим раз більшого числа шкіл по великих містах та промислових центрах... Деукраїнізація освіти провадилася нишком і дуже поступово, а проте, додаймо, вповні послідовно і безоглядно.

Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття... – С. 174, 182–183.

70

Погляд сучасника**Л. Троцький* про наслідки політики П. Постишева в Україні**

...Ніде репресії, чистки, приниження і взагалі всякого роду бюрократичне хуліганство не набрали таких страхітливих розмірів, як на Україні, у боротьбі з могутніми прихованими

9. Що об'єднує документи 69–71? Яким чином вони розкривають особливості сталінської національної політики щодо українців?
10. Наскільки можна довіряти джерелу 70, враховуючи, що автором висловлювання є відомий організатор більшовицької революції, що відіграв одну з головних ролей у ліквідації української державності у 1918–1920 рр.?



* Троцький Лев (1879–1940) – радянський політик, відіграв важливу роль в організації більшовицької революції, Червоної армії, радянської держави, автор політики «воєнного комунізму»; з 1929 р. проживав за кордоном, з 1932 р. позбавлений радянського громадянства, перебував у політичній дискусії зі Сталіним.

72

Офіційний документ

Постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 20 квітня 1938 р. «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України»

РНК УРСР і ЦК КП(б)У відмічають, що внаслідок підривної роботи контрреволюційних троцькістсько-бухарінських і буржуазно-націоналістичних елементів викладання російської мови в школах України поставлено незадовільно...

Необхідність вивчення російської мови в школах України обумовлюється, по-перше, посиленням братерського зв'язку та єднанням між українським народом і російським народом і народами Союзу РСР; по-друге, щоб сприяти вдосконаленню українських кадрів у галузі наукових і технічних знань; по-третє, щоб забезпечити необхідні умови для успішного несення усіма громадянами УРСР військової служби в рядах Робітничо-Селянської Червоної Армії і Військово-Морського Флоту...

Культурне будівництво в Українській РСР. Зб. док. у 2-х т. – К., 1959. – Т. 1. – С. 740–741.

73

Погляд дослідника

Перелік репресій проти українських наукових, освітніх та творчих установ і діячів

1. Знищено Українську автокефальну православну церкву з усім єпископатом, духовництвом і багатьма віруючими.

2. Знищено основоположника і творця нової української історичної школи академіка Михайла Грушевського, всіх його учнів і всі наукові заклади, де вони працювали.

3. Знищено історичну школу академіка Матвія Яворського з усіма учнями і заснований ним Інститут історії.

4. Знищено філософську школу академіка Юринця, усіх його учнів, а також Інститут філософії.

5. Знищено Науково-дослідний інститут літературознавства імені Шевченка, а його директора Сергія Пилипенка та більшість працівників ув'язнено або розстріляно.

6. Знищено Науково-дослідний інститут історії імені академіка Дмитра Багалія з усіма співробітниками.

7. Розгромлено Інститут мовознавства Академії наук. Переважну більшість співробітників інституту знищено.

8. Знищені Сільськогосподарська академія і Науково-дослідний інститут економіки та організації сільського господарства з його керівниками та співробітниками.

9. Розгромлено Український науково-дослідний інститут сходознавства, а директора Величка і більшість наукових співробітників заарештовано.

10. Розгромлено всі літературно-мистецькі об'єднання та організації, а всіх основних письменників і критиків заарештовано.

11. Знищена велика мистецька школа бойчуків на чолі з видатним художником Михайлом Бойчуком.

12. Знищено театр «Березіль», а його керівника Леся Курбаса і ряд визначних акторів ув'язнено. Курбас загинув у концтаборі.

13. Розгромлено видавництво і редакцію Української Радянської Енциклопедії, а керівництво і редакторів її знищено.

Заборонено студії над історією КП(б)У на підставі архівних джерел, а визначних істориків М. Равича-Черкаського та М. Попова разом з їхніми співробітниками знищено.

Цит. за: Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – С. 196.



11. Чим автори документа 72 пояснюють причини «незадовільного стану» викладання російської мови в Україні? Порівняйте позиції, викладені в документі 143 § 30 із джерелом 72.

12. Які аргументи на користь необхідності покращання вивчення російської мови наводяться у постанові (джерело 72)? Назвіть найсуттєвіші з них відповідно до потреб сталінської модернізації. Наскільки закономірною є поява такої постанови саме наприкінці 1930-х рр.?

13. Історик Я. Дашкевич, оцінюючи долю активістів українізації у 1930-х рр. (див. джерело 73), ставить запитання: чи не була українізація від самого початку широкомасштабною провокацією, скерованою на виявлення і наступне знищення національно свідомих елементів? А як би ви відповіли на це запитання?

14. Укладіть план повідомлення «Згорання українізації. Причини та наслідки».